

Mirna Zakić. *Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II.*
Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 298.

Књига која је пред нама, упркос свом наслову, говори готово искључиво о Немцима из српског Баната током Другог светског рата. Ауторка с правом примећује да је то била једина немачка национална мањина било где у окупираној Европи којој су нацисти поверили извршну власт. То је свакако и разлог што је она привукла и релативно велику пажњу истраживача – и српских и иностраних. Њима се управо придружила и Мирна Закић, доцент на Универзитету у Охају. Њена књига се састоји из Увода, осам поглавља и Закључка, у којима је дата цела историја банатских Немаца од насељавања до њиховог одласка са наших простора средином XX века. При том, наравно, највећи део књиге говори о Другом светском рату.

Увод (стр. 1–24) се у суштини бави питањем идентитета банатских Шваба у контексту нацистичке идеологије, окупације и колаборације. То је тема која се јаче или слабије провлачи кроз скоро сва поглавља. По ауторки, национализација (тј. национално освешћивање и интеграција) и нацификација (усвајање нацистичког светоназора) код банатских Немаца нису завршене током међуратног периода. Процес је настављен током окупације и тесно је био повезан са колаборацијом: фолксдојчери су добили повлаштен положај и (извршну) власт у окупираном српском делу Баната, док су у замену за то морали да доказују своје немство све већом колаборацијом. При том ауторка обраћа пажњу на суштинско двојство њиховог идентитета: с једне стране припадност немачком народу, а с друге очување локалних особености, и указује на то да је њихов национални идентитет био „дело у раду“, тј. незавршен. Други светски рат је истовремено ојачао везе са Немачком, али и нагласио локалне особине. Ауторка примећује да, за разлику од фолксдојчера у неким другим деловима Европе, банатски Немци нису били изложени тако ситничавом бројању крвних зрнаца, али и да је њихов статус увек био јасно испод оног који су имали Немци из Рајха. Другим речима, уз нејасне расне критеријуме, Немци из Рајха су желели да привуку банатске Швабе, искористе их за своје циљеве, али и да их држе на одстојању. У остатку уводног дела, ауторка наводи које изворе је

користила и даје преглед садржаја књиге – што је постало *de rigueur* у делима западне, посебно англосаксонске историографије.

Прво поглавље (25–55) даје преглед насељавања фолксдојчера до делимичне нацификације, што ауторка дефинише као период од 1699. до почетка Другог светског рата у Југославији. Није сасвим јасно зашто се појављује година 1699, будући да је Банат тек 1717. дошао под власт Хабзбурговаца, што ауторка и наводи, утолико пре што та година није била претерано значајна ни кад је у питању насељавање Немаца у другим деловима Угарске. И у првом поглављу Мирна Закић се доста бави питањем идентитета, тј. национализације, која по њеном мишљењу (с којим бисмо се могли сложити) није завршена до 1918. Она указује на кругове који су подстицали национално сазревање или асимилацију у Краљевини Угарској. Приказ могућности за даљу националну интеграцију у међуратној Југославији је дат помало сувише ружичасто: тачно је да су југословенске власти биле склоне да фолксдојчерима у Војводини дају одређене повластице (посебно у почетку) да би их одвојиле од Мађара, али су ти уступци били доста скромни. Оне почетком тридесетих година, који су били условљени спољнополитичким разлозима, и не спомиње, а и цео контекст националне интеграције Немаца из различитих делова Југославије није довољно осветљен. С друге стране, продор младих нациста и њихови циљеви су врло јасно оцртани, као и политика нацификације коју је спроводило ново руководство немачке мањинске културне организације Културбунда од 1939. године. Такође су јасно оцртани различити гласови унутар нацистичког апарата о томе шта и како фолксдојчери треба да раде у контексту југословенско-немачких односа. Како су ствари изгледале у вишеслојној пракси, одлично је приказано на примеру сеобе бесарабијских Немаца, који су се на пропутовању задржавали у транзитним логорима у Југославији.

Друго поглавље (56–78) говори о банатским Немцима уочи и током Априлског рата: о њиховом држању, о жељама и циљевима њиховог вођства, о њиховом месту у дипломатским и војним плановима Рајха. Ауторка је склона да мисли да је већина фолксдојчера са неизвесношћу очекивала развој догађаја, као и да је (уз генерацијске разлике) била срећна што Банат није дошао под мађарску власт. Посебно с погледом на мађарски фактор, стиче се утисак да би ово по-

главље било потпуније да је користила радове Александра Касаша, Енике Шајт, Јосипа Мирнића и Екехарда Фелкла.

Треће поглавље (79–112) говори о фолксдојчерској управи и унутрашњој динамици заједнице. Ауторка констатује да су банатски Немци прихватили место у хијерархији народа коју су им немачки освајачи наменили. Свој положај су учврстили захваљујући слабости српске колаборационистичке власти, као и недовољности ресурса немачких окупатора, који су били срећни да део окупиране територије повере на управу поузданом домаћем фактору. Група на права која су фолксдојчери добили су их везивала за окупатора, али нису решила идентитетска питања банатског немства. Уз административно уређење Баната, Закић приказује и механизме принуде (психолошке и друштвене, много ређе физичке) које је руководство „Немачке народне групе“ користило да спроведе нацификацију Шваба и обезбеди њихову сарадњу у спровођењу окупационе политике. Ауторка указује на унутарнемачке разлике које су се тицале како идентитета тако и практичног поступања, факторе који су утицали на идентификацију са немством и сарадњу, као и на манипулације Немаца из Рајха којима је било битно да обезбеде сарадњу фолксдојчера. Лепо је показано како су руководиоци „Народне групе“, коришћењем углавном психолошког и друштвеног притиска, уз јако мало стварног терора (за који нису имали довољно снага), успевали да натерају огромну већину фолксдојчера да спроводе окупаторску политику.

Наредно поглавље (113–143) говори о материјалним погодностима које су биле подстицај на сарадњу са окупаторима и руководством „Народне групе“. Међутим, приказана је и друга страна медаље – већи порези, регрутовање за Помоћну полицију и *Waffen-SS*. Описан је и однос са другим етничким групама и њихов положај у окупационом систему. У том контексту се говори и о обавезном раду на фолксдојчерским имањима после регрутовања већине способних немачких мушкараца у дивизију „Принц Еуген“ – будући да су немачки властодршци од банатских Шваба очекивали несмањену производњу хране. У том циљу је извршена и ревизија међуратне југословенске аграрне реформе, што је делу фолксдојчера омогућило да увећају свој земљишни посед, а то је опет било у интересу Рајха, јер је доприносило повећаној пољопривредној производњи.

Пето поглавље (144–160) говори о улози фолксдојчера у борби против партизана у Банату. Ауторка злогласну Deutsche Mannschaft, коју су југословенски социјалистички историчари представљали као важан петоколонашки елемент током Априлског рата и инструмент спровођења окупационе политике, приказује као прилично слабу и неефикасну. Помоћна полиција је много боље оцењена са становишта делотворности будући да је успевала да одржи приличан ред и мир у српском Банату до августа 1944. године. У њеним редовима је једно време било 400 Мађара који су отпуштени јер у лето 1943. нису хтели да иду на дужност у Србију. С друге стране, на примеру хапшења више десетина Немаца из Качарева (тада: Францфелд) показано је да фолксдојчери нису могли да бирају да ли ће да служе. Говорећи о безбедносном апарату, ауторка каже да је стражарска служба у концентрационим логорима припремала људе за бруталност службења у Waffen-SS-у.

Шесто поглавље (161–185) говори о свакако најнеславнијој епизоди фолксдојчерског ангажовања на страни Трећег рајха: прогону Јевреја и присвајању њихове имовине. Врло штедљиво користећи већ постојећу литаратуру о томе, Мирна Закић је приказала трагедију банатских Јевреја, од малтретирања првих дана окупације до уништења у Београду средином 1942, као и делимично судбину њихове имовине. Она фолксдојчере види као „мање од коловођа, али много више од пуких посматрача“. Наводи похлепу као мотив поступања многих Шваба, а у „аријанизацији“ јеврејске имовине препознаје намеру Немаца из Рајха да економски ојачају фолксдојчере пре евентуалног препуштања покрајине Мађарској. Жалбе које су се могле чути током тог процеса тичале су се неправилности и корупције фолксдојчерских вођа, а не судбине Јевреја или неморалности самог поступка с њима.

Седмо поглавље (185–208) говори о идеологији и пропаганди. Као и Валдис О. Луманс, ауторка констатује да је нацизам значајно различите ствари различитим људима – па тако и међу банатским Немцима. По њеном виђењу, националсоцијализам је фолксдојчерима омогућио да концептуализују, интерпретирају и изразе своје схватање Другог светског рата и своје место у Новом поретку. Њихово разумевање нацизма се слагало са суштином нацистичког учења о верности до смрти Адолфу Хитлеру и „народној заједници“. Истовре-

мено кроз нацизам су изражавани и локални интереси, а нацизам се на њих и ослањао. Једна од основних тема које су гајене била је веза са двоструко схваћеним завичајем: као немачким народом и родном грудом. У вези са тим је било и гајење култа принца Еугена Савојског, чијим протеривањем Турака је започело наводно херојско насељавање Шваба које је од задивљалог Баната направило житницу Европе. Идеје принца Еугена о колонизацији су идентификоване са нацистичким идејама освајања и чувања животног простора помоћу сељака-ратника. То је требало да олакша и увођење војне обавезе 1942. а потом и умирање у борби. Занимљиво је да Закић закључује да је тема антисрпства и антисловенства у фолксдојчерској пропаганди била јача од антисемитизма. Срби су представљани као примитивни и крволочни Балканци склони стварању хаоса.

Ова тема уводи у наредно поглавље (209–239), посвећено *Waffen-SS* дивизији „Принц Еуген“ и борби против партизана. Ауторка без много навођења одговарајуће литературе, ослоњена на изворе, наводи већ познате разлоге и историјат оснивања дивизије „Принц Еуген“. Доста пажње је посвећено усклађивању ставова нацистичких надлештава по том питању. Поред тога, говори се о саставу, моралу и унутрашњим односима у дивизији, као и о друштвеном притиску који је многе, упркос гунђању, натерао да служе. Самом борбеном путу дивизије није посвећена готово никаква пажња. Више је речено о злочинима над цивилним становништвом (подстакнутим са највишег места), који су (не само по мишљењу ауторке) допринели да се у очима не-Немаца сви фолксдојчери поистовете са злочинима. О борбеној вредности јединице ауторка нема високо мишљење, али то ничим не аргументује, будући да, као што је речено, није улазила у анализу борби које је дивизија водила.

Књига се завршава Закључком (239–262), који као и сама књига носи погрешан назив. Наслов Епилог би био много примеренији, будући да у овом делу ауторка заокружује своју причу описујући више-мање закаснелу и неуспешну евакуацију Немаца из Баната, те судбину оних који су остали: од насиља црвеноармејаца, преко партизана, до логорисања, страдања у логорима, покушаја дипломатског исељења припадника немачке мањине, до колонизације бораца НОВ и распуштања логора, те исељавања до средине XX века. Оно што заиста представља закључак је констатација да су

се банатске Швабе све већим показивањем свог немства све више понашале као нацисти. Немци из Рајха су то користили, стално повисујући лествицу захтева које је требало испунити да се фолксдојчери докажу као пуновредни Немци. Зато су фолксдојчери морали све више да колаборирају, што их је све више оцрњивало у очима њихових жртава и суседа. Стиче се утисак да су већ у уводу унапред „потрошени“ добро утемељени закључци. Са композиционог гледишта је зато било боље да сви бисери нису просути на почетку књиге, већ да су сачувани за крај, када су они излагањем бројних аргумената у главном тексту књиге добили много већу тежину. Јер ово је јако добро истражена и врло аналитички промишљена књига. Заснована је на огромном броју докумената, који су Мирни Закић омогућили цео низ добро утемељених закључака и анализа. Познавање врло широке, пре свега новије литературе о нацистичкој манипулацији фолксдојчерима широм Европе, идеолошким и другим питањима нацистичке Немачке омогућило јој је да појаве и процесе везане за банатске Швабе стави у један врло широк идолошки и историјски контекст нацистичке расне, колонизационе, економске и војне политике. Оно што је свакако велика мана ове иначе врло добре књиге је врло штедљиво, а често никакво коришћење старије и не тако старе литературе. Њено коришћење би ауторки некад скратило посао, некад омогућило да преиспита неке своје закључке и претпоставке, а на неколико места би је спасло и од погрешних превода немачких извора. Поређење са суседном Бачком, односно Мађарском (која је добро истражена у радовима Мирнића, Тилковског и Шпаненбергера, које ауторка уопште не спомиње) би свакако продубило њено разумевања положаја Немаца у Југославији пред Други светски рат, као и њиховог понашања током њега. Овако, остаје доста ружан утисак младалачке надобудности која хладнокрвно игнорише већ постојеће релевантне радове. Поред тога, овај утисак може и да побуди сумњу да је ауторка хтела да завара мање обавештене читаоце представљајући себе готово као пионира на истраживању овог поља. На овако добро истражену и одлично написану књигу није требало да падне таква сенка.

Књига се завршава упоредним (двојезичним) имеником места (будући да ауторка из потпуно несхватљивих и ничим оправда-